

Pròleg¹

AINA MONFERRER-PALMER (aina.monferrer@uji.es)

Universitat Jaume I

Escola Oficial d'Idiomes de Castelló

Aquest és el número 28 de la revista *Anuari* que l'Agrupació Borriana de Cultura edita en col·laboració amb la Universitat Jaume I. Després de parlar d'arquitectura i de medicina en els números anteriors, ara ens centrem en la literatura com a eina d'ensenyament. La perspectiva escollida per acotar aquest ampli tema ha estat la discriminació, que pot afectar tant a llengües i literatures amb pocs parlants com a les que en tenen molts, però que en determinats contextos són minoritàries. Seria el cas de les literatures gallega i africana i de l'espanyol al Brasil, però també el del català a França o al Regne Unit.

Hem organitzat els articles de més internacionals a més locals, i els fils conductors en són, d'una banda, l'ús de la literatura per a ensenyar una llengua i, de l'altra, el component de la minorització o de la desigualtat cultural (colonialisme, sexisme, llengües en contextos forans o llengües minoritzades).

En el primer article, el professor de la Universitat de Rio de Janeiro Nazir Can mostra com el treball aprofundit sobre l'estil i la pragmàtica del text permet millorar la comprensió lectora crítica de textos literaris per part dels alumnes. Ens hi recorda el valor del comentari de text —des de l'òptica de l'estilística, però també des de l'anàlisi crítica del discurs. En aquest camí, ens obri la porta al desenvolupament de la competència literària i de la competència intercultural; això és, a la formació d'alumnes que siguin lectors crítics del món.

A partir de la revisió pragmaestilística de la novel·la *As visitas do Dr. Valdez* de l'escriptor moçambiquès João Paulo Borges Coelho, s'hi tractaran qüestions tan universals com la recuperació de la memòria històrica o el reconeixement dels crims del colonialisme. Tot plegat, una lectura crítica que ens permet traslladar, a través de la literatura, experiències de desigualtat i d'abús en indrets geogràfics diferents al de l'alumne —en aquest cas, brasiler. Així, es genera empatia, comprensió intercultural i es pren consciència de la gravetat d'uns fets passats —que no vol dir superats— que queden en els llocs i en els subconscients com a ferides socials mal curades o memòria soterrada que aflora a través de les manifestacions artístiques.

En el segon article, Noa Fernández Pazo planteja com ensenyar la literatura gallega als alumnes de les universitats brasileres. Concretament, proposa una lectura social i crítica del colonialisme i una comprensió profunda dels referents mitològics i històrics que podem trobar en les lletres gallegues a través del referent cultural brasiler i la concepció brasilera de Galícia com a lloc gairebé mític dels orígens.

Noa proposa canviar-ne el focus historicista per un altre de més complex que reflexione anàlogament sobre continguts historicoculturals. En aquest sentit, ens proposa el tractament comparatiu del mite fundacional gallec i brasiler —el celta i l'indígena respectivament— a

¹ Aquest número de la revista ha estat elaborat en el marc del projecte *Funcions educatives de la literatura a l'entorn de les emocions. La imaginació i la construcció d'identitats* (P1-1B2015-62).

partir de textos literaris. I encara més, critica la visió historicista que s'ha donat d'aquests personatges en l'ensenyament de la literatura, tot fent-los aparèixer com imatges arcaiques i heroiques.

Malgrat això, l'autora no pretén la negació del mite fundacional en l'imaginari brasiler. Ben al contrari, el que planteja és un reenfocament dels personatges fundacionals; els vol fer aparèixer en l'imaginari com a personatges valuosament populars, la petjada dels quals és encara del tot vigent en les cultures actuals gallega i brasilera.

L'article de Rivas i de Ferrer Plaza presenta una reflexió aprofundida sobre com ensenyar una literatura en llengua estrangera amb eficàcia, tot evitant caure en els racons de la incomprensió cultural. Proposa treballar la comprensió literària dels alumnes a partir de tres eixos: la diacronia, la sincronia i la translació crítica de la interpretació en contextos propers als alumnes.

És molt interessant la idea de contemplar la literatura de l'altre per a conèixer-se millor a un mateix: «i troba així en la seua pròpia identitat cultural el pont amb què entaular una trobada motivadora amb la història, la idiosincràsia i la veu de l'altre, en un espill invertit que li revela aspectes nous de si mateix» (p. 41). Per això aquests autors consideren interessant la introducció d'obres artístiques brasileres com a element comparatiu i de referència a l'aula de literatura espanyola al Brasil.

També es planteja la reelaboració dels referents literaris clàssics com a eina de comprensió, de creació i de posada en relació de l'obra amb els referents propers de l'alumne, així com a manera de fer entendre el procés de creació postmodern per excel·lència, que és la revisió i l'efecte collage dels referents literaris clàssics i de tota mena.

En el quart article, el professor de la Universitat de Cambridge Dominic Keown continua amb la importància d'apropar el referent literari o artístic de qualsevol mena a un possible analogisme en la cultura pròpia per facilitar-ne la comprensió sociocultural aprofundida. Keown ho fa a partir de la coincidència crítica i cronològica entre la nova cançó i el folk reivindicatiu nord-americà dels anys setanta.

Per a la comparació, aquest autor tria la cançó de Lluís Llach *Cançó a Mahalta*, que és en realitat un poema de Màrius Torres, i *Diamonds and Rust*, de la cantant folk nord-americana Joan Baez, coneguda per ser un símbol de la cançó protesta dels anys setanta. Ambdues posseeixen la característica de ser cançons de contingut reivindicatiu i que escoltava massivament el jovent de l'època, però amb lletres estèticament acurades.

Així, Keown pretén superar el clixé taxonòmic que ha predominat en la crítica literària o cultural catalana segons el qual les manifestacions literàries senzilles i de qualitat artística estan separades de les de contingut crític i popular. En definitiva, que els textos senzills i populars no estan renyits amb la dimensió estètica. A més, Keown ens mostra amb un exemple d'aplicació didàctica clar i detallat que l'ensenyament de la dimensió cultural d'una llengua en un context estranger no es pot limitar a la literatura, sinó que elements com les cançons són d'allò més profitosos i efectius per a l'aprenentatge.

Per la seua banda, Josep Marqués planteja l'ensenyament d'un autor de la Catalunya Nord i de la seua obra, tot centrant-se en el seu lloc d'origen de l'autor. Ens trobem en un context de doble minorització pel fet que el català és una llengua escassament protegida a França. L'autor de l'article reivindica el vincle entre l'objecte d'estudi, el medi d'estudi i l'estudiant com a via per a la consecució d'una experiència d'aprenentatge real, integral.

Marqués es planteja com fer efectiu l'estudi de la literatura catalana a la Catalunya Nord. L'autor escollit en aquest cas és l'escriptor de la Cerdanya Joan Pere Cerdà, ja que segons l'autor el pensament poètic de Cerdà és indestriable de la idea de redescobriments de la cultura pròpia de la Cerdanya i, per tant, és l'escriptor ideal per a pensar sobre l'ensenyament de la literatura catalana als territoris francesos catalanòfons.

Si l'article d'Aitor Rivas i de Carlos Ferrer Plaza tenia justificada la presència en aquest número perquè mostrava la minorització d'una llengua com l'espanyol per motiu geogràfic —com passa amb l'anglès a Altea o a Magaluf—, el de Vellón la té perquè també tracta la discriminació. En aquest cas, però, la discriminació de la dona escriptora dins la literatura espanyola i com aquesta semiexclusió de les veus femenines dins del cànon literari queda reflectida en els llibres de text de secundària.

Vellón ens proposa una reflexió crítica sobre la presència de la dona en els manuals de Llengua i Literatura Espanyola de 3r d'ESO. En l'article, es dóna valor a la idea de traslladar la crítica de valors negatius d'altres èpoques a la realitat social actual dels nostres alumnes. Així, apunta l'original idea d'utilitzar personatges com el Quixot i el llicenciat Vidriera per a introduir el debat sobre el tema de les addiccions actuals dels adolescents, com podria ser la nomofòbia.

Quant a la misogínia, hi ha la reflexió sobre el poc canvi que han experimentat postures socials en contra de la dona en cercles com ara l'església, però també en el mercat laboral o en la família. L'autor remarca l'existència d'una situació tan greu com la següent: «en cap dels manuals consultats apareix la misogínia com un dels temes rellevants de la cultura i de la literatura medievals, i això a pesar que els d'algunes editorials —Anaya, Oxford, ECIR— dediquen un espai considerable a desenvolupar el context de l'època. S'insisteix molt en la qüestió social i, fins i tot, en la presència del discurs religiós com articulador del pensament medieval; però, no obstant això, no es planteja la situació de la dona com un dels grans tòpics artístics del moment ni, per descomptat, els orígens d'aquesta actitud» (p. 78).

L'article de Vellón enllaça amb el de Nazir Can, però sobretot amb el de Noa Fernández, en la proposta de treballar la literatura de diferent espectre cronològic o geogràfic per reflexionar sobre problemes de l'entorn dels alumnes (en Can, es proposa el treball del colonialisme des del Brasil i amb textos moçambiquesos; en Noa, el treball del colonialisme des del Brasil amb textos gallecs —colonialisme intraibèric— i en Vellón, la reflexió sobre el masclisme en la societat actual a partir d'obres medievals i barroques.

La proposta didàctica i literària de Piquer i Rufino se centra en l'ús de la literatura, i del teatre concretament, per treballar: a) psicologia o treball de les emocions, i b) llengua o expressió oral i escrita —reelaboració de l'obra. Defensen el teatre com a gènere literari amb potencialitats didàctiques immenses, i sobretot en adolescents. Multidisciplinarietat, TILC²: d'una banda, en l'aula de tutoria; de l'altra, en l'art i a través de la corporalitat.

Endemés, cal destacar que Piquer i Rufino posen el focus en un text teatral en aranès; l'ús de textos literaris en aranès permetrà la reflexió sociolingüística i multicultural des d'un cas de minorització severa bastant invisible en els continguts curriculars d'aquests alumnes catalanoparlants.

²TILC són les sigles de Tractament Integrat de Llengua i Continguts.

Al capdavant, aquest article té la virtut de ser una proposta molt detallada i ben imbricada on es fa ús dels textos literaris teatrals concrets per a implementar dinàmiques d'expressió per a actors amb l'objectiu de fer un treball ric culturalment i expressiva, reflexionant alhora sobre els sentiments i els estats d'ànim dels mateixos adolescents protagonistes.

És vigent, ara més que mai, la necessitat de treballar l'assertivitat, l'autonomia, l'empatia, l'autocontrol i les emocions en general entre els adolescents (per combatre, per exemple, la xacra de l'assetjament escolar, que s'ha agreujat amb la qüestió del ciberassetjament).

El últim capítol del llibre se centra en la ruta literària com a recurs indispensable en l'ensenyament de llengües, es converteix en una iniciativa motivadora i significativa a l'abast del docent, sempre que s'utilitze justificadament integrada en una proposta didàctica més extensa i que condueca a una producció discursiva final.

Díaz defensa la importància de percebre les rutes literàries com a element d'innovació educativa, és a dir, amb la importància amb què mereixen ser tractades i no com una simple activitat lúdica extra de la classe de llengua i de literatura. I són innovació, segons diu, perquè fan millorar la percepció dels alumnes sobre la cultura valenciana i serveixen de mecanisme de transmissió i de publicitat del referent cultural propi a l'extramur de l'aula.

Les tres novel·les de Joan Francesc Mira que Díaz ha escollit per treballar al llarg del curs i preparar així una ruta literària consistent són: *Els treballs perduts* (1989), *Purgatori* (2003) i *El professor d'història* (2008). Aquests llibres justament li permeten treballar el tema de la identitat amb els alumnes.

Recapitem: els tres primers articles se centren en aspectes de minorització en l'ensenyament de literatures al Brasil, perquè és interessant observar analíticament altres contextos allunyats del nostre en els quals emmirallar-nos i veure-hi reflectits els nostres defectes sense el biaix de la implicació emocional o cultural directes.

Els capítols quart, cinqué i sisé actuen, doncs, com a elements de transició, ja que parlen de contextos més propers, com ara l'ensenyament de la literatura i de la cultura catalanes a França i al Regne Unit o bé, en el cas del sisé, de la discriminació sexista en el context escolar valencià, pel que fa a la literatura veïna d'escala, l'espanyola.

En darrer lloc, els dos articles que tanquen el número ens ofereixen una perspectiva més propera i aplicada. Dit d'una altra manera, se centren en l'ensenyament de la literatura catalana però a partir de gèneres i de dinàmiques molt concretes com són l'ús de peces teatrals, la ruta literària i la comprensió de la poesia a través del dibuix.

Comptat i debatut, pensem que el número que teniu a les mans és divers i internacional, i que pot oferir visions enriquidores des de punts de vista molt diversos que potser ni imaginàrem, en els quals s'ensenyen la llengua, la cultura i la literatura conjuntament, com a cares del mateix poliedre, amb la superació de les sempre complexes dificultats de comprensió intercultural. I també sobre l'ús de la literatura a l'aula de llengua, en qualsevol gènere, també el teatre i la poesia, gèneres tradicionalment secundaris en el cànnon literari contemporani.

BIONOTA**Aina Monferrer-Palmer**

Llicenciada en Comunicació Audiovisual i Grau en Llengua i Literatura Catalanes. Té dos màsters en ensenyament de llengües i és Doctora Internacional Cum Laude i Premi Extraordinari de Tesi de l'UJI 2016 amb la tesi *Estudi lingüístic, literari i textual de la poesia de Vicent Andrés Estellés en un marc d'interessos traductològics i didàctics*, sota la direcció de Vicent Salvador. Ha estat professora de català a la Universidade de São Paulo i actualment ho és a l'Escola Oficial d'Idiomes de Castelló i a l'UJI. Autora de diverses publicacions, comunicacions i seminaris en universitats internacionals sobre llengua, literatura i cultura catalanes.